

որ Թիւրքիայէն դուրս ելնել չկրնալով հանդերձ խուսափած են մէթոսիկ բնաջնջումէ մը»:

Այս կոչը ստորագրւած է հետևեալներէն.

Անարայ ժրանս, Վիգոր Պէրար, Ֆէրսինան Պիսսոն, Ժ. Գլէմանսօ, Ֆէրսինան Հէրօլս, Կիւսսաւ Երվէ, Ժերակոսական Տ'էթուրնէլ Տը Գոնսդան, ժրանսական Գոլէնի պրօֆէսէօր Ա. Մէյլէ, Փարիզի քաղաքապետական խորհրդի նախագահ Ասքիէն Միհուառ, Տիկին Մէնար Տօրիան, Երեսփոխաններ՝ Մարսէլ Գաւէն, Ա. Կալի, ժրանփին-Պույետօն, Ժան Լըրօլ, Ժօրժ Լէյկէ, Ժան Լոնկէ, Մարիուս Մոդէ, Ժազ Փիու եւ այլն:

(«Աւմէնիա»)

ՎԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.

Վանի շրջանի Յուլիսեան մեծ գաղթի ժամանակ մեծ շափով փնասուել են վանքերի և եկեղեցիների թանկագին եկեղեցական անօթները, իրերն և ձեռագրերը, որոնցից շատերը ենթարկուել են մութ անձանց ձեռքով թալանի և ոչնչացման: Իւր ժամանակին Վեհափառ Կաթողիկոսի կողմից կարգադրութիւն է եղել կարևոր իրերը և ձեռագրերը փոխադրել ս. էջմիածին, և այդպէս էլ արուած է — ձեռագրերի և իրեղէնների որոշ մասը վանքերից և եկեղեցիներից փոխադրուած են արդէն ս. էջմիածին, որոնց ցուցակը կը հրատարակուի «Արարատ»ում:

Միւս կողմից Պետրոգրադի Շեմարանն ևս կարգադրել է ազատել այդ հստակեցումները պատահական կորստից և այդ նպատակով ուղարկել է Կովկասեան պատերազմաբեմը և յատկապէս Վանի շրջանը պ. Սմբատ Տէր Աւետիսեանին որոշ հրահանգներով:

Պրն. Տէր Աւետիսեանը այդ առթիւ գրում է Վեհափառի Դիւանապետին հետևեալը: «Դիտութեան Շեմարանի որոշ-

ման համաձայն և Տ. Փոխարքայի հրամանով երկու օրից ճա-
նապարհուելու եմ Կովկասեան պատերազմարեմբ, առանձ-
նապէս Վանի շրջանը, յատուկ հրահանգ ունենալով զե-
կուցադիր կազմել պատմական-կուլտուրական յիշատակա-
րանների վիճակի և այն մասին, թէ ինչքան նորա փաստել
են ու աւերուել ներկայ պատերազմի ժամանակ, տեղն-
ուտեղը կարգադրել նոցա պահպանութեան մասին և մի-
ջոցներ ձեռք առնել այդ յիշատակարանների գոյութիւնը
ապահովելու համար: Բնականաբար ևս յաճախ դործ
պէտք է ունենամ եկեղեցական հնութիւնների հետ. և
որպէսզի եկեղեցու իրաւունքները իբրեւ սեպհականատիրոջ
խախտուած շլինին, ևս կարծում եմ, ցանկալի կը լինէր,
որ Վան գնացած վարդապետներից մէկին Վեհափառը
լիազօրէր ու նշանակէր իբրեւ ներկայացուցիչ հոգևոր իշ-
խանութեան, որի հետ միասին իրերը ցուցակադրելուց
յետոյ կարելի կը լինէր ուղարկել էջմիածին կամ Թիֆ-
լիզի առաջնորդարանը, որտեղ որ ապահով կը համարէք:
. իրերը կրկնքուին թէ վարդապետի և թէ
այդ մասին կարելի է մի քանի ձեռնհաս անձանց կնիքով
ու անփաստ կը համենն Ձեզ ցուցակով ստանալու համար:
. Խնդրեմ նամակս արժանացնէք Վեհափառ Հայրա-
պետի ուշադրութեանը՝ որպէսզի այդպիսով վերացած
լինի ամեն մի թիւրիմացութիւն»:

Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճութեամբ Հայրապե-
տական Դիւանն կարգադրութիւն է անում և գրում պ.
Ս. Տէր Աւետիքեանին հետևեալը. «Ձեր տարւոյս նոյեմ-
բեր 2-ից գրած նամակի բովանդակութեան մասին զե-
կուցանելով նորին Սուրբ Օծութեան՝ նորին Վեհափա-
ռութեան հաճելի եղաւ կարգադրել, որ Վանի շրջանում
կատարած Ձեր հնագիտական քաղաքակրթական հետա-
զօտութիւնների և որոնումների ժամանակ նշանակուի իբրեւ
ներկայացուցիչ Լիւս անասպատի վանահայր Տ. Յովհաննէս
վարդապետը: Այս մասին Հայրապետական Դիւանս յայտ-
նելով Ձեզ ի գիտութիւն յանձնարարում է՝ որ որոնած և
գտած հնագիտական բոլոր իրեղէնները մեծ ու փոքր

ձեռագրերը, եկեղեցական հնագիտական արժէք ունեցող սպասներն ու զարդերը մանրամասն ցուցակագրութիւն և ցուցակագրելուց յետոյ կնքութիւն հոգևոր իշխանութեան ներկայացուցչի և Ձեր կնիքներով և պահակների ապահով հսկողութեան տակ փոխադրութիւն ուղղակի ս. Էջմիածին և ոչ Տփլիս: Իւրաքանչիւր անգամ երբ պահակների ձեռքով կուղարկուեն կնքուած արկղներ կամ կապոցներ, անհրաժեշտ կըլինի և Ձեր գրութեան հետ նաեւ իրերի ցուցակն ուղարկել ի ստուգութիւն»:

Նոյն մտքով Հայրապետական Դիւանից դուռն է Լիմ անապատի վանահայր Տ. Յովհաննէս վարդապետին՝ յայտնելով Դիտութեանց ձեւարանի ներկայացուցիչ Սմբատ Տէր Աւետիսեանի առաքելութեան նպատակը, պատուիրելով աջակցել նորան և յայտնելով. «... Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը բարեհաճեց նշանակել բարձրապատուութեանդ իբրեւ ներկայացուցիչ հոգևոր իշխանութեան, արտօնելով և լիազօրելով Ձեզ միշտ ներկայ լինել իրերի, յիշատակարանների, եկեղեցական սպասների ու զարդերի, ձեռագրերի, կաշուածական վաւերագրերի կնք. կնք. ցուցակագրութեան ժամանակ, ստանալով այդ ցուցակների վաւերական պատճէնները և ցուցակագրած իրերը, եթէ որ և է պատճառով անհրաժեշտ համարութիւն տեղափոխելու իրենց տեղերից ի պահպանութիւն և յապահովութիւն, փոխադրութիւն յատկապէս Մ. Աթոռ, նախապէս արկղների և կամ կապոցների մէջ ծրարելով, և այդ արկղներն ու կապոցները կնքելով Ձեր և պ. Տէր Աւետիսեանի կնիքներով, որպէսզի պահակներն այստեղ բերելու ժամանակ իրեղէններն անաղարտ հասցնեն այստեղ . . . »:

Գիտութեանց Ճեմարանի ներկայացուցիչն դեռ Վանայ շրջանը չգնացած՝ դժբախտաբար ստացուած է այդ շրջանի հնութիւնների մասին հետեւեալ տխուր տեղեկութիւնները ուղղուած Վեհափառ Հայրապետին, 10-նոյեմբերի 1915 թ., որ բերում ենք այստեղ.

«Նորին Ս. Սծուրեան Տ. Տ. Գէորգ Ե. Վեհափառ եւ սրբազնագոյն կաթողիկոսի ամենայն Հայոց
ի Ս. Էջմիածին՝

*Լիմ Անապատի վանահայր Յովնաննէս վարդապետից
ամենախոնարհաբար տեղեկագրութիւն*

Ս. Օծութեանդ հայրական բարձր հրամանի համաձայն ողջամբ հասանք երկիրը և Լիմ անապատի կղզին մտնելով դռանք դայն աւերակ և կողոսդատուած վիճակի մէջ։ Եկեղեցւոյ և ամբողջ սենեկաց դռները խորտակուած, ձեռագիրներու ընտիր մասը վերցուած է. կը մնան ճառքնտիր յայսմաւուրքներ և մաս մը անարժէք ձեռագրեր։ Ժողովուրդէն կը տեղեկանանք որ անապատներն այս տխուր վիճակին հասցնող առաջին անգամ եղած են. *) որոնք մեր կղզիէն հեռանալէն զկնի, նաւով ներս կը մտնեն և եկեղեցւոյն ու սենեկաց դռները խորտակելով՝ շատ մը բաներ կը վերցնեն։ Իսկ մնացածն ալ վերագարձող ժողովուրդ շարաթներով ներս մնալով գողացած ու կողոսդատած է։

Կտուց անապատի ներսը ցարդ շենք կրցած մտնել նաւակ չըլալու համար։ Վարազայ վանք գացինք, ճիշտ Լիմ

*) Հնարաւորութիւն չունենք այստեղ առաջ բերելու անունները։
Իմր. Վարդապետ-ի.

Անապատի վիճակն ունէր, եկեղեցւոյ պատեր, յատակներ քանդուած, ու կողոպտուած էր, բարերազգարար զրադարանի վերածուած եկեղեցւոյն մէջ, պահարան մը նկատի լինելով միանգամայն՝ քանդիչներու աչքերէն վրիպած էր, ուր պահուած կային ձեռագիր և տպագիր մատենաներ և կարգ մը եկեղեցական իրեր: Վանայ Նահանգապետի արտօնութեամբ և երկրապահ զօրաց հրամանատարութեամբ պ. Արմենակ Եկարեանի օժանդակութեամբ վերացոյցինք բերինք Վանը և զրադուած ենք գանձնք ցուցակագրելով: Վանայ ս. Նշան եկեղեցիէն քանի մը ձեռագրեր, որ ժողովուրդ ս. Թադէոս առաքեալին կը համարէ, և ուրիշ եկեղեցական իրեր, Նահանգապետ պահած լինելով շատ յարգանք մեզի ցուցուց յանձնելու հաճութեամբ զորս պիտի ստանանք: Պիտի գանձնք միւս եկեղեցիներուն ալ եղած ու գտնուածներն կրցածիս շափ ի մի հաւաքել, ընդհանուր ցուցակ կազմելով՝ զրկել Զերդ Վեհափառութեան: Վարադայ վանուց ձեռագիրներու ընկիւք կարգադրութեան համար Ս. Օծութեանդ հայրական բարձր հրամանին կսպասենք: Իսկ տպագիր մատենաներ կորուստէ դերծ պահելու համար որոշած ենք կողիններէն մէկի մէջ փոխադրել, և թէ արտօնուի Ս. Օծութեանդ կողմից:

Անոնք կարգադրելու համար մարդու և զրամի պէտք կայ: Վանը և երկու անապատներու վիճակաց մէջ բաւական թւով ժողովուրդ կը գտնուեն և հոգեւորական պակաս լինելու համար զուրկ կը մնան կրօնական միաբնակութենէն: Հացի համար չեն նեղուիր, կը նեղուին միայն ուրիշ ուտեստեղինաց և բժիշկներու դեղի և դարմանի պակասութիւններէն:

Գերապատիւ Այվատեան Սրբազանին սենեակը այրուած էր, ուստի ոչինչ չգտանք:

Որով կը մնամք ընդ միշտ կարօտ Ս. Օծութեանդ հայրական օրհնութեան և ամենախոնարհ որդի վանահայր Լիմ Անապատի՝

Յովնաննէս վարդապետ Հիւսնան

(10 Նոյեմբերի 1945)

Վան

Վերոյիշեալ տեղեկութիւնները ստանալուց Վեհափառ Հայրապետի հրամանով հայրապետական Դիւանը երկու օր յետոյ 21 նոյեմբերի շտապ գրութիւն է ուղղում Լիմանապատի վանահայր Տ. Յովհաննէս վարդապետին՝ պատուիրելով նախ՝ «մնացորդ ձեռագիրների ամբողջական ցուցակը ուղարկել Նորին Վեհափառութեան՝ ապա յափշտակութիւնից ազատուած անխոր քոյոր ձեռագիրներն և միւս եկեղեցական հնութիւններն ապահով կերպով փոխադրել ու էջմիածին յանուն Դիւանիս»:

Միաժամանակ յանձնարարում է աշխատել տեղեկութիւններ ժողովել և ճշտել հետախոյզ, անուն ազգանունը և միւս հետախոյզների անունները, ինչպէս և ռւր են տարուած աւարած ձեռագիրներն ու հնութիւնները և հաղորդել Դիւանիս»:

Ինչպէս տեսնում ենք՝ ոչ թէ միայն հայ ժողովուրդն է ենթարկուել սոսկալի աղէտների, այլ և նորա հնադարեան ժառանգութիւն մնացած թանկադին պատմական յիշատակարաններն ու թանգարժէք հնութիւններն՝ այն էլ դժբախտաբար քարեկամ կարծեցեալ անարժան մարդկանց ձեռքով:

Բ. Վ. Ա.

